

7.Лопатина Л. В. Преодоление речевых нарушений у дошкольников: учеб. пособие / Л. В. Лопатина, Н. В. Серебрякова. – СПб. : «Союз» РГПУ им. А. И. Герцена, 2000. – 191 с.

8.Лурия А. Р. Высшие корковые функции человека и их нарушения при локальных поражениях мозга / Александр Романович Лурия. – М. : МГУ, 1962. – 432 с.

УДК:376.36

ЕХОЛАЛІЯ ЯК ФЕНОМЕН УСНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ

Літвінова О.В.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

В статті досліджується феномен усного мовлення – ехोलалія. Визначаються функції ехोलалічного мовлення у дітей з аутистичними порушеннями.

В статье исследуется феномен устной речи - эхололия. Определяются функции эхололической речи у детей с аутистическими нарушениями.

The article is devoted to the phenomenon of oral speech - echolalia. Defines the functions of echolalia in children with autism.

Ключові слова: аутизм, порушення мовленнєвого розвитку, ехोलалія.

Ключевые слова: аутизм, нарушения речевого развития, эхололия.

Key words: autism, infringement of speech development, echolalia.

Як відомо, аутизм – це глибоке порушення розвитку, що характеризується серйозними вадами соціальних і комунікативних навичок, а також стереотипними інтересами й патернами поведінки. [7]

Для даного виду порушення характерними є специфічні особливості мовленнєвого розвитку дитини (О.Р.Баєнська, В.М.Башина, К.С.Лебединська, С.С.Морозова, С.О.Морозов, Т.І.Морозова, О.С.Нікольська, Л.Г.Нурієва, В.В.Тарасун, Г.М.Хворова, М.К.Шеремет, Д.І.Шульженко).

Як вітчизняні так і зарубіжні вчені (Н.В.Базима, О.С.Нікольська, О.Р.Баєнська, К.С.Лебединська, С.А.Морозов, М.К.Шеремет, Д.І.Шульженко, R. Jordan, L. Kanner, В.М.Prizant, M. Rutter, Н. Tager-Flusberg, A.L. Schuler та ін) стверджують, що порушення мовлення можуть бути дуже варіативними: від мутичності до

надзвичайно раннього і бурхливого розвитку. До таких специфічних порушень належать: важкоінтерпретований плач; обмежене гуління (може нагадувати вигуки, верещання, писк); відсутність імітації звуків або фонографічність мовлення (неусвідомлене відтворення мовлення оточуючих, що не відповідає контексту); мутизм (відсутність мовлення); ехोलалії (повторення почутих слів та фраз, інколи без розуміння їх змісту та без прикріплення до контексту); слова-штампи, фрази-штампи; широке використання неологізмів; пізня поява та неправильне використання особових займенників; відсутність у мовленні звертання, нездатність до ведення діалогу при достатньому розвитку монологічного мовлення; автономність мовлення; порушення семантичної сторони мовлення; порушення синтаксичної будови мовлення; порушення граматичної будови мовлення; нездатність до словотворення;

порушення звуковимови; порушення мелодики мовлення (голос надто тихий або надто голосний); порушення просодичних компонентів мовлення (відхилення тональності, швидкості, ритму, інтонаційного переносу).

Дуже великий інтерес в питанні вивчення особливостей мовленнєвого розвитку аутистів викликає саме такий феномен як ехолалія. Дану проблему досліджували такі вчені як О.В.Аршатський, О.С.Аршатська, О.Р.Баєнська, Н.В.Базима, В.М.Башина, О.М.Богдашина, К.С.Лебединська, Т.І.Морозова, С.С.Морозова, О.С.Нікольська, Л.Г.Нурієва, Т.Пітерс, Н.В.Сіماشкова, Д.І.Шульженко, М.К.Шеремет, L.Schreibman, E.G.Carr та ін.. Перед вченими постають питання: Що таке ехолалія? Це норма чи патологія? Які функції виконує ехолалічне мовлення саме для дітей з аутистичними порушеннями?

Феномен ехолалії (повторення) спостерігається в усіх видах діяльності, в тому числі і в мовленнєвій.

Після низки досліджень, що були присвячені з'ясуванню функції мовлення у дітей дошкільного віку, Ж.Піаже робить висновок, що всі дитячі розмови можна поділити на дві групи: егоцентричне мовлення та соціалізоване мовлення. Значним досягненням Ж.Піаже стало відкриття егоцентризму дитини. Науковець описав три види егоцентричного мовлення серед яких було виділено ехолалію (повторення). Науковець зазначив, що дитина у віці 1-2 років повторює склади та слова заради задоволення говорити. Така гра слів – це, як зазначає Ж.Піаже, залишок дитячого белькотіння, що не містить комунікативного елемента, і є однією з категорій егоцентричного мовлення. [5]

Ехолалію Ж.Піаже визначає як звичайне механічне повторення складів і слів. Фізіологічним механізмом цього явища він вважає соціальне наслідування, «змішування між «Я» і «не — Я», ототожнення себе з предметом

наслідування. При цьому «Я» дитини не пристосовується до інших, крім того, вона не знає, що наслідує, і грає свою роль так, наче вона сама її створила. [5.с.5-7] Таким чином, ехолалія (за Ж. Піаже), з часом перетворюється на звичайну гру, дитина отримує задоволення від повторювання слів заради самих слів, розваги, ні до кого при цьому не звертаючись. Частота повторення становить 1-2 %. [5.с.5-7]

Як вже зазначалося, в ранньому дитячому віці при становленні мовленнєвої функції спостерігається фізіологічна ехолалія. Поява тенденції до звуконаслідування, повторення слів і фраз оточуючих в іншому віковому періоді зазвичай являє собою психопатологічний симптом - ехолалію (Верніке К., 1900). В її виникненні надають значення звільненню загальмованого відтворювального рефлексу. Вважається, що в основі ехолалії лежить спільне ураження аналізатора експресивної і імпресивної мови. Розрізняють справжню (Верніке К., 1900) і мітиговану ехолалію (Пік А., 1902). При першій має місце мимовільне автоматизоване повторення слів, фраз без зміни інтонацій і без їх розуміння. При мітигованій ехолалії відмічається повторення мовлення співрозмовника з певною його трансформацією. Крім недовільної, несвідомої ехолалії, виділяється свідомо ехолалія (Мопуче), коли багаторазово і стереотипно повторюється якесь побажання або запитання. В діагностичному і особливо диференційно-діагностичному плані важливі не тільки клінічні особливості ехолалії, але і її динаміка, тенденція до зворотності або незворотності.

На думку І.М.Горелова та К.Ф.Сєдова механізм ехолалії реалізується на складовому рівні: дитина повторює не звуки і не слова, а складові утворення. На їх основі в вокалізаціях дитини з'являються всім відомі слова: тато, мама, няня, дядя,

ляля тощо. Сама дитина у ці псевдослова не вкладає ніякого змісту. [1]

З позиції теорії пізнання ехолалія (повтор) розглядається як самоочевидність, яка лежить в основі наукового знання та мислення взагалі. Структури повтору мають статус когнітивних утворень і в цій якості розглядаються як початкові елементи свідомості. Таке положення пояснюється тим, що ехолалія стає принципом виміру. Для того, щоб фіксувати специфіку передрозуміння, дослідники звертаються до психічної властивості – ехолалії (мовонаслідування), що дає можливість когнітивним структурам робити пряме повторення, яке описується за формулою закону тотожності: $A=A$. Таким чином, повторюваність, яка фіксується у фактах повсякденності і є зовнішньою для структур мислення, набуває статусу певної сполучної ланки між логічним мисленням та умовно-рефлекторною діяльністю.

В цілому можна сказати, що повторення створює необхідну постійність і яка в свою чергу є тим фоном, на основі котрого розгортається мислення. Повторення необхідно мисленню. Але в той же час, якщо його дія надмірна, воно стримує та сковує розвиток дитини.

Повторення є необхідною складовою процесу навчання та формування необхідних навичок, що є неможливим без повторного відтворення як засвоєного раніше, так і щойно вивченого матеріалу. Вивчене раніше активізується в пам'яті, а щойно викладене краще запам'ятовується та переводиться з короткострокової в довгострокову пам'ять. Загальновідомим є те, що чим більшу кількість разів матеріал повторюється, тим краще він запам'ятовується.

За дослідженнями Т.Пітерс приблизно половина людей, які страждають аутизмом, мають вербальні навички. З них 75% людей можуть чітко повторити фрази, в той час як решта 25% мають ехолалію.[6]

З цього приводу Лебединська К.С. відзначає, що особливості розвитку мовлення спостерігаються у 69% дітей з аутизмом. З них порушення імпресивної мовлення мали 21%, а порушення експресивного мовлення відмічено у 49%. Вчена зазначила, що у дітей з аутизмом переважають саме ехолалічні фрази. [2] Серед них було виділено аутокоманди, ехолалії-цитати, ехолалії-звернення, ехолалій-формули, відстрочені ехолалії. [2]

Зазвичай, ехолалія проявляється тоді, коли аутична дитина знаходиться напроти іншої людини і встановлює зоровий контакт.

Природа ехолалії при аутизмі ще цілком не зрозуміла. У фахівців немає єдиної думки щодо питання походження «формули ехолалій». Їх розглядають і як тривалий природний ехолалічний період мовного розвитку, і як наслідок нерозуміння зверненого до дитини мовлення, і як своєрідний нейродинамічний розлад, і як наслідок афективних аутистических порушень. [6]

Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень (Л. Каннер, К.С.Лебединська, С.А.Морозов, Т.Пітерс, Д.І.Шульженко та ін..)дозволив нам визначити, що при аутизмі спостерігаються два види ехолалій: моментальні та відстрочені.

Моментальна ехолалія- це повторення того, що звучить через кілька секунд після сказаного дорослим. Наприклад, на питання: «Єгор, що це?», відповідь дитини: «Єгор, що це?»; на питання «Єгор, скільки?» - повторення-відповідь «Єгор, скільки?». У цьому випадку повторення звучать миттєво. Можна сказати, що ми говоримо з дитиною майже одночасно, повторення йде з відставанням в частки секунди.

Ехолалія може бути відстроченою. У цьому випадку дитина повторює слова або речення, які вона чула годину назад, вранці або навіть кілька тижнів тому. Це можуть

бути тексти казок, фрази з мультфільмів або заборони батьків, фахівців.

L.Schreibman, E.G.Carr відмічали, що ехолалічне мовлення – це явище аномальне. Однак, інші дослідники припускають, що даний феномен може виступати у якості засобу, за допомогою якого дитина вступає в розмову. Дуже часто аутисти розуміють значення власних ехолалічних висловлювань. В цьому випадку така особливість мовлення виступає як регулятор поведінки та як прийом передачі будь-якої інформації від іншої особи. [7]

Ехолалічність мовлення, вважає Каннер, може бути причиною невірною застосування займенників, коли дитина використовує «ти», коли каже про себе та «я», коли каже про інших. Таке використання займенників може бути результатом дослівного повторення реплік інших. Аналогічним чином аутисти задають питання, коли хочуть щось попросити (наприклад, «Ти хочеш цукерку?») означає «Я хочу цукерку»).[6,7]

S. Sparrow, D. Balla, D. Cicchetti відзначали, що саме ехолалія передуює свідомому використанню мовленнєвих висловлювань. У зв'язку з такою постановкою питання, змінилося ставлення до ехолалічних проявів. І в цьому контексті дане явище почали розглядати не як патологічне, а як засіб формування усного мовлення. [6]

З психологічної точки зору Д.І.Шульженко, Prizant, Wetherby та ін. зазначають, що ехолалія, як нестандартна форма мовної поведінки може виконувати для дитини, страждаючої від аутизму, цілу низку комунікативних функцій і до того ж сприяти індивідуальному розвитку (communicative and developmental functions).[7]

Т. Пітерс визначає кілька причин моментальної ехолалії:

1.Спосіб комунікації. По суті це спосіб сказати: «Я почув тебе , але я до сих

пір намагаюся усвідомити те, що почув». Моментальна ехолалія - це спроба підтримати розмову та дати відповідь , що відповідає чужій фразі, ще до розуміння сказаного.

2.Потреба в розмові. Вчений приходиться до наступного висновку: «Для більшості дітей моментальна ехолалія - це стадія розвитку, яка починається, коли вони починають розуміти функцію слів, але не завжди здатні досить швидко декодувати значення слова, щоб дати конкретну відповідь в певній ситуації».

Дуже важливо розуміти, що моментальна ехолалія – це спроба висловити потребу та взяти участь у розмові, а також бажання розуміти і вивчати мову.

На думку Д.І.Шульженко ехолалії, можуть виконувати для дитини з аутизмом низку комунікативних функцій та сприяти індивідуальному розвитку. Така незвичайна форма усного мовлення може виражати прагнення дитини до спілкування, хоча б і в такий примітивний спосіб. [7.]

Згідно досліджень вітчизняних вчених (Н.В.Базима, М.К.Шеремет, Д.І.Шульженко та ін.) спонтанні висловлювання дітей з аутистичними порушеннями, яке іноді сприймається як недоречне, не відповідне до ситуації (слова-штампи, фраз-штампи, ехолалії, декламування уривків з віршів, пісень, казок або реклами), мають для дитини з аутистичними порушеннями надзвичайне значення і несуть свій зміст, який, унаслідок специфічних психічних, комунікативних, соціальних, емоційно-вольових поведінкових порушень, не завжди зрозумілий оточуючим людям. Вчені вважають, що таким чином дитина з аутистичними порушеннями намагається налагодити комунікацію, повідомити про свої відчуття та емоції, не маючи у своєму досвіді більш ефективних і доцільних засобів спілкування, таким єдиним доступним для неї способом.

Т.Пітерс припускає, що причинами для відстроченої ехолалії можуть бути:

1. Самостимуляція поведінки. Відстрочена ехолалія іноді є самостимуляцією власної поведінки з метою задоволення мовця. В даному випадку відстрочена ехолалія використовується в якості персональної розваги та заважає реальному спілкуванню.

2. Комунікація настрою. Це спосіб повідомити про свій настрій. Якщо дитина не зовсім розуміє зміст розмови, але хоче взяти в ній участь, то вона вимовляє пропозиції, які асоціюються у неї з загальним тоном розмови.

3. Підведення підсумків діяльності дитини. Таким чином відстрочена ехолалія може бути способом обробки спогадів, які вразили дитину.

З позицій нейропсихологічної теорії Т.І.Морозова (2002 р.) та J.Robers (1989 р.) даний феномен пояснюють особливостями нейродинаміки та процесів імітації внаслідок органічного ураження ЦНС, афективними та дизонтогенетичними проблемами і, нарешті, проявами кататонії (стан психічного розладу з перевагою порушень рухової діяльності).[4]

Н.Г. Манеліс вважає, що феномен ехолалії є похідною від порушень сприйняття та має компенсаторний характер. Перцептивний акт з якихось причин не закінчується на рівні сприйняття, а починає відтворюватися в моторних схемах. Вчена припускає, що в даному випадку має місце деякий компенсаторний механізм, який дозволяє хоча б якоюсь мірою полегшити перцептивний процес. [4.С. 6-22]

Н.Г.Манеліс вважає, що ехолалії відображають слабкість уявлень. "Кожен раз, коли враження відривається від свого уявного відображення і залишається ізольованим в сенсорній сфері, проявляється його моторний еквівалент. Ехолалія не виходить за межі сенсорної сфери." [4.С. 6-22]

Н.Г.Манеліс, Т.Пітерс та ін. з цього приводу відмітили, що аутичні діти в своєму розвитку не йдуть далі етапу ехолалії.

Як писав О.Р.Лурія (1975, 1976) тенденція до ехолалії і стереотипії корінним чином порушує мовленнєву діяльність, вказуючи на неможливість формування складних мотивів і програм мовленнєвого висловлювання. Заміни організованого висловлювання ехолаліями свідчать про порушення замкнутої системи мовленнєвого висловлювання. [3]

Але, на думку В.В. Лебединського (1996), сам факт виникнення ехолалій вказує на певну ступінь збереженості мовнорухової системи.

Ми погоджуємося з даним твердженням та маємо зазначити, що коли дитина повторює чужі слова, вона демонструє, що правильно вас почує, що у неї є фізична здатність відтворювати мовлення, і що вона може запам'ятати достатньо звуків для відтворення звуків мовлення.

В.В.Лебединський з цього приводу зауважую, що наявність ехолалій (особливо якщо вони несуть комунікативне навантаження) свідчать про хорошу прогностичну ознаку.[2]

Отже підводячи підсумок, маємо зазначити, що ехолалічне мовлення має певні функції:

- Ехолалія може свідчити, що дитина не розуміє, що їй кажуть.
- Даний феномен може говорити про те, що дитина переживає значний стрес, пов'язаний з нерозумінням або новизною ситуації або ж того, що треба робити, чого чекають від неї.
- Іноді ехолалії є способом ментальної репетиції, приготуванням себе до чогось, спробою консолідувати чи запам'ятати сказане.
- Інколи це спроба уникнути відповіді на запитання.
- В інших випадках ехолалії є формою привертання уваги.

- Часом повторення є спробою розповісти щось, висловити бажання. Зміст висловлення може бути пов'язаний з якоюсь попередньою подією, а тому незрозумілий дорослим.

- Іноді ехолалія може використовуватися для саморегуляції.

Таким чином, визначивши функції ехолалічного мовлення для конкретної

дитини з аутистичними порушеннями педагог має підґрунття для розробки «обхідних шляхів» з метою компенсації недорозвинених або порушених психічних функцій шляхом залучення і використання зрілих (або збережених) чи перебудови частково недорозвинених (або порушених) психічних структур, процесів та функцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горелов И.Н., Седов К.Ф.. Основы психолингвистики. Учебное пособие. Третье, переработанное и дополненное издание. –Изд. "Лабиринт", М., 2001. -304с.
2. Лебединская К.С. Ранний детский аутизм// Сборник научных трудов / Под ред. Т. А. Власовой, К. С. Лебединской, В. В. Лебединского. М.: АПН СССР, 1981
3. Лурия А. Р. Язык и сознание./ Под редакцией Е. Д. Хомской. — М: Изд-во Моск. ун-та, 1979 - 320 с.
4. Манелис Н.Г. Ранний аутизм. Психологические и нейропсихологические механизмы/ Н.Г. Манелис // Шк. здоровья. -1999. -N 2. - С. 6-22
5. Пиаже Ж. Речь и мышление ребёнка.- М., 1994.-с.5-7
6. Питерс Т. Аутизм: От теоретического понимания к педагогическому воздействию: Книга для педагогов-дефектологов / Пер. с англ. М.М. Щербаковой. Под науч. ред. Л.М. Шипициной, Д.Н. Исаева. – М.: ВЛАДОС, 2002. – 240 с.
7. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: Монографія. – К., 2009. – 385с.

УДК 376.3:616.89

ВПЛИВ ПЕРИНАТАЛЬНОЇ ЕНЦЕФАЛОПАТІЇ НА ДОМОВЛЕННЄВИЙ ТА РАННІЙ МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ПЕРШОГО РОКУ ЖИТТЯ

Манько Н.В.

кандидат педагогічних наук доцент
Херсонський державний університет

У статті автор розглядає проблему впливу перинатального пошкодження центральної нервової системи на виникнення порушень у домовленнєвому та ранньому мовленнєвому розвитку дітей.

В статті автор розглядає проблему впливу перинатального пошкодження центральної нервової системи на виникнення порушень в доречевому і ранньому мовленнєвому розвитку дітей.

In the article an author examines the problem of influence of perinatal damage of the central nervous system on the origin of violations at before speech and early speech development of children.

Ключові слова: перинатальне пошкодження центральної нервової системи, порушення мовленнєвого розвитку, діти раннього віку, перинатальна енцефалопатія.

Ключевые слова: перинатальное поражение центральной нервной системы, нарушение речевого развития, дети раннего возраста, перинатальная энцефалопатия.

Key words: perinatal defeat of the central nervous system, violation of speech development, children of early age, perinatal encephalopathy.

Постановка проблеми. За останні роки значно збільшився відсоток дітей з

відхиленнями мовленнєвого розвитку. Крім того, з кожним роком зростає кількість